

HABITATUL: LOCUINȚA ȘI ÎMBRĂCĂMINTEA MARI BOIERIMI.

Haina făcea omul, mai ales în lumea medievală, pentru că ea era un simbol al statutului său social, era ca o uniformă. De altfel, în evul mediu fiecare stare, fiecare meserie, își avea uniforma ei. Ca și haina, locuința/casa, prin confortul pe care-l conferea și aspectul agreabil pe care-l deținea, a devenit un alt simbol al poziției sociale înalte, posibilităților și puterii economice a posesorului său. Deși cronologic, la noi, ordinea importanței a fost întâi a hainei și apoi a locuinței, am început întâi cu locuința pentru că ea a presupus o evoluție mai specială, dar și pentru că adăpostea haina.

1. LOCUINȚA BOIEREASCĂ

A constituit nu numai un loc de adăpost, odihnă și activitate cotidiană, dar și un simbol al prestigiului aristocratic și puterii economice a stăpânului ei. Puterea economică a dat posibilitatea mării boierimi să dețină mai multe locuințe, pe fiecare moșie, care se prezentau sub forma curților boierești, mai ample pe domeniul principal al familiei, de obicei eponim, mai mici, numai conace sau case pe fiecare moșie stăpânită de respectiva familie. Și, ceea ce era important în epocă, boierimea avea case în orașe, în primul rând în capitală, pentru a fi aproape de domnitor în îndeplinirea funcțiilor pe care le deținea sau/și le doreau pentru activitățile comerciale pe care le practica.

Trebuie să precizez de la început că între locuința boierească din secolul al XVI-lea și cea din prima jumătate secolului următor există o deosebire fundamentală

determinată de modificarea condițiilor economice ale marii boierimi, dar și de schimbările care au intervenit în viața cotidiană.

În secolul al XVI-lea, prin cuvântul *casă*, documentele se referă la o singură încăpere și prin *case* la un edificiu cu mai multe încăperi, ca și în documentele maghiare din Transilvania, unde ház, care astăzi înseamnă casă, atunci desemna o încăpere, adică o cameră. În documentele redactate în limba slavonă pentru locuință se folosea cuvântul <жилицъ>⁴⁴, pluralul desemnând de asemenea mai multe încăperi. Aceste case erau situate în *curți*, adică în locuri îngrădite, în cele mai simple cazuri. Au rămas foarte puține mărturii despre aspectul locuințelor, iar documentele păstrate sunt foarte parcimonioase în amănunte referitoare la structura acestora, mulțumindu-se să amintească casele și curțile, fără alte mențiuni. În cel mai obișnuit caz enunțat într-un document din 1557 a lui Gane mare portar acesta avea la Vianul *case și curți*⁴⁵ situate pe moșia sa. Spre deosebire de casele de pe moșii, la locuințele din orașe nu se uita niciodată pomenirea pivniței sau beciului, atunci când exista, pentru importanța lor practică și arhitecturală, loc de depozitare a proviziilor, vinului și a mărfurilor, ascunziș în caz de primejdie.

Aceste curți boierești erau structurate “*dintr-o incintă rectangulară...realizată din lemn sau zid, în cadrul căreia se aflau edificiul principal – casa sau palatul, casele pentru slujitori și curteni*”⁴⁶ apoi cuhnia, baia, umblătoarea, așezată separat de edificiul principal sau locuința stăpânilor, grajduri și cotețe. În afara incintei se aflau grădina, livada, viile și stupăriile⁴⁷. De cele mai multe ori în incinta curții boierești sau lângă aceasta exista și o biserică–paraclis, construită de stăpânul locului pentru nevoile sale spirituale, dar și ca semn al prestigiului, pe care dorea să-l impună.

Din prima informație documentară despre o locuință, din 1506, referitoare la cele două case, probabil, un edificiu cu două încăperi, stăpânit de jupan Bratul cu

⁴⁴ Este vorba de locuința întărită a familiei lui Drăghici vornici de la Băbani și mai multe moșii dăruite de domnie în 1510 (DRH, B, II, p. 160).

⁴⁵ DIR, B, XVI, III, p. 70.

⁴⁶ C. Nicolescu, *Case, conace și palate vechi românești*, București, Editura Meridiane, 1979, p. 43. De altfel, referindu-se la locuințele nobilimii ardeleni, Giovan Andrea Gromo remarca același lucru, în scurta descriere a Transilvaniei din 1564, unde scria că: “nici unul dintre aceștia nu locuiește la oraș, ci toți au casa lor...în sate...Trăiesc în casele lor, fără multe podoabe și nu au paturi de dormit ci cei mai mulți dintre ei se <culcă> îmbrăcați”. (Călători străini, II, p. 321).

⁴⁷ DRH, B, II, p.24; DIR, XVII, I, p. 416.

frații săi, aflăm și despre un vad de moară, aflat în apropierea acestuia⁴⁸. Deci trebuie să adăugăm că în apropierea curților boierești existau și instalații tehnice precum mori și pive. Oricum, în cele mai multe documente, locuințele boierești erau deosebite de cele țărănești prin mențiunea că sunt *case boierești*.

Aspectul unor asemenea complexe de locuire a fost precizat după dezvelirea lor prin săpături arheologice. Astfel, s-a constatat în primul rând suprafața de locuire, prin forma pivniței sau a beciului care s-a păstrat până astăzi, precum a celei de la Domnești județul Argeș, care are un plan dreptunghiular de 21,10/9,60m pe care la urmat și casa boierească înălțată peste el, a cărei suprafață ajungea la 202mp. Aceasta era situată atunci lângă un paraclis datat tot în secolul al XVI-lea⁴⁹. La Piscani, comuna Dărmănești au fost descoperite ruinele unei curți boierești atribuite lui Vlaicu mare logofăt în timpul lui Radu Paisie, a cărei casă se ridica peste o fundație dreptunghiulară, orientată nord-sud cu o suprafața de 324mp⁵⁰. Locuința boierilor Corbeanu de la Cătălui-Căscioarele, județul Ilfov, situată lângă biserica construită de Stan mare spătar din Corbi, în timpul lui Alexandru al II-lea, cu planul trapezoidal de 10,5/8,60m, conform suprafeței pivniței⁵¹. Nici una dintre aceste locuințe nu avea mai mult de două sau trei încăperi, la care s-ar adăuga un loc pentru pregătirea mâncării, nu prea diferit de cel al locuințelor țărănești de la Muzeul satului. Casa era adăpost de vreme rea și loc de odihnă.

Aproape toți boierii în funcție, și nu numai aceștia, aveau case și în orașe. Acestea erau cumpărate gata construite sau erau înălțate de cumpărător, precum cea ridicat Pârvul mare logofăt pe locul primit de la Mihnea al II-lea în Târgoviște pentru credincioasă slujbă în țări străine, la Tripoli, casă pentru care a cheltuit 6500 de aspri⁵². Casele din orașe nu erau construite la voia întâmplării, ele urmau o anumită sistematizare, mai strictă în unele orașe, precum Târgoviște, și mai elastică în altele, precum București. Aceste locuințe erau înconjurate cu un gard care împrejmuia o suprafață mai mică decât cea de pe moșie și era înălțată pe pivnițe din piatră, cu care erau înzestrate fiecare. În jurul

⁴⁸ Casele boierilor Marinești au fost dăruite de Neagoe Basarab Mănăstirii Nucet (DRH, B, II, p. 107).

⁴⁹ S. Cristoceca, Maschio, Mavrodin, în *Cronica cercetărilor arheologice, campania 1987*, p. 26.

⁵⁰ *Cronica cercetărilor arheologice, campania 1995, A XXX-a sesiune de repoarte*, Brăila, 1996, p. 45; Tereza Sinigalia, *Arhitectura civilă de zid din Țara Românească în secolele XIV-XVIII*, București, Editura Vremea, 2000, p. 172.

⁵¹ Cantacuzino, Trohani, *Săpăturile arheologice de la Cătălui Căscioarele, județul Ilfov*, în CA, III, 1979, p. 276-303.

⁵² DIR, B, XVI, V, p. 458.

casei era bătătura, de multe ori grădina și grajdurile⁵³. O asemenea casă ajungea să valoreze destul de mult: în 26 mai 1577, pe un loc de casă în București în valoare de 1600 de aspri s-a construit o casă și s-a amenajat spațiul din jurul ei cu suma de 8045 aspri⁵⁴. În același an, câteva zile mai târziu, popa Stanciul a cumpărat în Tămășești județul Teleorman o vatră de casă cu case și grajduri, cu pivniță și cu garduri pentru 400 de aspri și doi cai buni⁵⁵, sumă mai mică, având în vedere că locuința avea toate înzestrările necesare. Dar construcția din București a fost probabil mai mare, lucrată din materiale mai bune, la care se adaugă poziția sa într-un centru comercial.

În secolul al XVI-lea cele mai multe construcții situate în curțile boierești erau adosate incintei. Existența beciurilor, mai mult decât a pivnițelor, i-a determinat pe arhitecți și arheologi să presupună că edificiul era înălțat de la nivelul solului, iar accesul se realiza printr-o scară exterioară, neacoperită, dispusă deasupra gârliciului. Pivnițele, pavate cu piatră sau cărămidă, erau împărțite în două încăperi inegale, una pentru legume și zarzavaturi, cealaltă pentru butoaiele de vin.

Cele mai multe locuințe erau lucrate din lemn, pentru că lemnul era materialul de construcție la îndemână, ieftin, pentru că se lucra repede și ușor, odată tăiat, și pentru că locuința trebuia înălțată în timp scurt, din primăvară până în toamnă. În 3 mai 1518, jupaniței Neacșa, fiica lui Harvat logofăt, domnitorul îi dăruiește *“casile dă la Brâncoveni, pentru acele case domnia mea am dat fraților lui Dobrovoe un popor ca să scoată lor lemne de casă”*⁵⁶. Și călătorii străini au remarcat că: *“ în afara palatului principelui, de mărime potrivită, casele sînt în cea mai mare parte ridicate din lemn și lut, mici, dar bune de locuit”*⁵⁷. Chiar și palatul domnesc avea părți din lemn conform

⁵³ DIR, B, XVI, IV, p. 204. În <1512–1521> jupanița Neacșa a vândut casa cu loc de pivnița din Târgoviște, (DRH, B, II, p.193), în 10 <ianuarie–august> 1519 jupan Dragomir mare sluger a vândut în orașul Râmnic casele lor și locul din jurul orașului (DRH, B, II, p.337); în 1612, jupanița Maria fiica lui Staico din Bucov vinde lui Cârstea mare spătar *“casele ei și pivnița și locul de toate câte se va alege din orașul Târgoviște drept 100 de galben”* *“i pentru adevărată credință mi-am pus și peciate cu inelul meu”* (DIR, XVII, B, II, p. 90), Vintilă mare logofăt cumpără un loc din Târgoviște de la Chisar vornicul achiziționat anterior de la *“oroșani și au făcut case”*, iar în timpul lui Mihnea voievod *“au făcut locul vânzătoriu cu case cu tot”* și l-a vândut cu 200 de galbeni. Apoi *“ce am șezut în case păn mi se-au prinsu pribegie”* și s-a întors în timpul lui Șerban voievod, deci *“și-au luat lucrul și și-au făcut case și grădini, cât i-au trebuit”* (DIR, XVII, B, II, p. 394); în 12 noiembrie 1622 Hrizea mare vistier a cumpărat o casă cu pivniță și cu grajduri și cu tot locul casei din jur în orașul Târgoviște (DIR, XVII, B, IV, p. 204).

⁵⁴ DRH, B, VIII, p. 121.

⁵⁵ DRH, B, VIII, p. 122.

⁵⁶ DRH, B, II, p. 329.

⁵⁷ Franco Sivori, în *Călători III*, p.8. Chiar și palatul domnesc din București era făcut, conform descrierilor lui Pierre Lescalopier, din *“lemnărie umplută cu chirpici de pământ amestecat cu paie tocate”* (*Călători, II*, p. 427).

constatărilor călătorul francez Pi rre Lescalopier din 1574⁵⁸. Case de lemn erau chiar  i în marile capitale ale Europei în cursul sec. al XVI-lea, poate mai puțin în Italia. Cred că abia de la mijlocul sec. al XVI-lea, au început boierii să- i construiesc case din piatră  i cărămidă mai ales pe moșii, precum cea prezentată mai sus, la Piscani, deoarece atunci a început să se înfiripeze nevoia trăinicie  i siguran ei, existau mai mul i bani, iar me terii din Transilvania erau mai disponibili, sau poate că de atunci boierii sim eau nevoia unui loc de refugiu mai sigur.

 n secolul al XVI-lea oamenii nu aveau încăperi în func ie de numărul membrilor familiei  i cu destina ie special determinată, adică încăperi numai pentru dormit, numai pentru m ncat – sufrageria  i încăperi pentru întrunirile familiare, încheierea unor acte, tranzac ii sau comploturi⁵⁹. Cele două sau trei încăperi ale conacului, nu prea mari, dispuse una după alta, prin care se trecea succesiv, aveau plafonul plat din b rne, podeaua din sc ndur  sau cărămidă, de multe ori p m nt bătătorit,  i geamuri mici închise cu jaluzele din lemn, uneori cu rame acoperite cu b sic  de bou. Acoperi ul era din  indril , chiar pentru casele din cărămidă.  n același timp, tavanul pivnițelor sau a beciurilor era semicilindric din piatră  i cărămidă, constatat la toate descoperirile arheologice de p n  acum. Casele se încălzeau cu sobe lucrate din cahle nesm l uite sau sm l uite, ornamentate cu motive decorative în relief plat, ale căror resturi s-au descoperit în ruinele conacelor sau a caselor din orașe, precum cele de la Ora ul de Floci⁶⁰.

Unele amănunte referitoare la organizarea interioară a casei se citesc din planul celei atribuite lui Vlaicu mare logofăt din Piscani, men ionat  mai sus, singura pe care o cunoa tem, cu ziduri groase din piatră. *“Ruina, căreia i-au fost dezvelite pivni a  i por iuni din eleva ie, avea un plan rectangular, cu dimensiunile de 18/7,18m, orientată nord-sud, cu g rlici în partea de sud-vest (compun nd un L)  i a fost realizată prin alternare de asize de cărămidă cu piatră de r u. Materialul recoltat (ceramică, cahle sm l uite  i ne sm l uite, piese metalice) permite datarea construc iei în secolul al XVI-lea, mai precis ante 1544,...”*⁶¹.

⁵⁸ Pi rre Lescalopier,  n *Călători II*, p. 426–27.

⁵⁹ în 15 februarie 1571 zapisul de vânzare cumpărare a logofetesei Neac a  i a lui Radu postelnicul a fost scris în casa lui Dobromir mare ban din București (DRH, B, VII, p. 10).

⁶⁰ Materialul arheologic de la Ora ul de Floci se află la MNIR.

⁶¹ Tereza Sinigalia, *op. cit.*, p. 173.

Proprietarii unei astfel de locuințe nu erau pretențioși și în cele două–trei încăperi oamenii se adăposteau, mâncau pe vreme rea sau geroasă și, cel mai important, dormeau. De aceea, ca și în inventarele locuințelor din Transilvania, ca și aiurea în întreaga Europă, în fiecare cameră era cel puțin un pat⁶². Înzestrarea casei, adică, mobila, vesela, argintăria, lenjeria, toate apar grupate în documente ca *dichisele casei*. Astfel, încă din timpul lui Radu voievod Paisie, Mircea din Mocești a ales pentru fiul său, Voico, care făcuse multe răutăți și a fugit din casa tatălui său, toată partea lui din bucate, adică: **“o dulamă, o cămașă și din toate sculele și dichisele casii, ce au fost moștenirea lui și din dobitoace...și o casă ce au fost făcut de Mircea”** pentru care a cerut confirmare cu act domnesc abia în 5 iunie 1571⁶³; în <1575 septembrie–1576 august> a cumpărat jupanița Bârca de la jupanița Vișa un loc de casă *cu toate dichisile și namestiile dimprejurul casei drept un cal roșu*⁶⁴, iar în 12 iulie 1578 Văsiu logofăt din Retevoiești moștenește partea mamei sale Anca...**“și moară și toate bucatele din casă sau averile din casă”**⁶⁵. Aceste dichise au fost destul de importante din moment ce existau și hoți care le furau, precum Oancea și Stoian, în 1536 și respectiv 1537⁶⁶. Termenul se păstrează și în prima jumătate a secolului al XVII–lea⁶⁷.

Mobilare unei asemenea case s–ar putea reconstitui cu ajutorul aceluiași inventare ale conacelor transilvănene de la începutul secolului al XVII–lea. Existența firidelor rezultate din sistemul de construcție dădea posibilitatea amplasării unor banchete sau rafturi fixate în pereți, ori pentru prinderea sistemului de iluminat. Cele mai multe încăperi aveau sobe smălțuite, de–a lungul pereților erau bănci sau banchete din lemn ceruit cu spătar sau fără, una sau două mese în camerele mai mari, uneori, unul, două scaune simple sau cu brațe, lada pentru îmbrăcăminte era așezată pe un postament sau pe picioare, cu capacul curbat, blidarul, și piesa cea mai elaborată – credăcierul sau bufetul cu uși în partea de jos și rafturi în partea superioară precum și patul existent, așa cum am spus, în toate încăperile. Scaunele, atunci când existau erau

⁶² B. Nagy Margit, *Varok, Kastélyok, Udvarházak, ahogy a régiek látták, XVII–XVIII századi Erdélyi összeírások és leltárak*, București, Kriterion Könyvkiadó, 1973, p. 79–80.

⁶³ DRH, B, VII, p. 47.

⁶⁴ DRH, B, VII, p. 340.

⁶⁵ DRH, B, VIII, p. 216.

⁶⁶ DRH, B, IV, p. 15 și 47.

⁶⁷ DRH, B, XXIII, p. 264, 426.

tot ca niște banchete scurte acoperite cu perne sau din cadre de lemn pe care se fixau cu ținte fâșii de piele.

De dormit dormeau aproape îmbrăcați, întinși, uneori pe covorașe așternute pe jos, ne spune Franco Sivori. Dar atunci când exista, patul era de fapt un podium puțin înălțat de la podea, îmbrăcat cu covoare și chilimuri, deosebit de cel occidental înalt, pe picioare sau postament, cu tăblii, de cele mai multe ori închis ca un dulap⁶⁸. În Țara Românească paturile erau platforme deschise pentru că încăperile erau încălzite destul de bine și nu era necesar să-ți crezi un mic spațiu închis pe care să-l încălzești. Ei nu se dezbrăcau atunci când se culcau pentru că nu-și formaseră această deprindere și pentru că, în caz de primejdie, puteai să sari pe cal gata îmbrăcat. Tot Sivori constata, însă, că mulți boieri și-au schimbat obiceiul după pilda principelui Petru Cercel și a străinilor care-l însoțeau, respectiv, italienilor. Deși se culcau îmbrăcați aveau plăpumi și pilote, acoperite cu materiale scumpe precum *tafta neagră*, în inventarul bunurilor boierilor din Țara Românească refugiați la Sibiu în 1558⁶⁹.

Piese de mobilier erau vopsite alb sau verde, mai rar albastru și cu totul excepțional, ceruite. Ceea ce dădea culoare încăperilor erau fețele de mese, uneori *turcești pentru masă lungă*⁷⁰, și covoarele care acopereau pereții, puse pe pat, pe masă sau pe bufet. Șapte covoare împreună cu toate averile din casa fratelui său Neagoe și din afara ei a prădat Cârlig Orbul, care își petrecuse tinerețea în pribegie împreună cu Șerban banul, în zilele lui Radu Paisie⁷¹.

În timpul zilei lumina abia pătrundea în casă prin ferestrele mici acoperite cu bășică de bou. Seara luminarea camerelor se făcea cu ajutorul sfeșnicelor din lemn, lut sau fier, fixe sau portabile în care se înfingeau lumânări de seu și astfel se mai prelungea puțin ziua⁷². Mai târziu se zăbovea numai la focul din vatra bucătăriilor pentru că la noi nu au existat cămine, ca în occident. Sigur că au existat și piese de mobilier ceva mai fine și mai somptuoase dar s-au pierdut din cauza vicisitudinii vremurilor⁷³.

⁶⁸ *Călători*, III, p. 190.

⁶⁹ Veress, I, p. 283.

⁷⁰ *Ibidem*.

⁷¹ DIR, B, XVI, III, p. 148.

⁷² B. Nagy Margit, *op. cit.*, p. 58.

⁷³ I. Bogdan, *Documente și regeste privitoare la relațiile Țării Rumânești cu Brașovul și Ungaria în secolul XV și XVI*, București, Atelierul grafic I.V.Soccec, 1902, p.100. Basarab cel Tânăr a cumpărat de la Brașov două leagăne frumoase, adică un fel de calești, și 10 mese de lemn rotunde frumoase; existau și scaune din piele,

Numărul curților boierești din sec. al XVI-lea ar putea fi aproximat, fie cunoscând numărul celor mai importante familii boierești, fie cu ajutorul paracliselor construite în apropierea curților sau conacelor boierești, descoperite, sau devenite, multe dintre ele, biserici de sat sau de mănăstire. Ar fi aproximativ 32 de biserici și mănăstiri deci, cam tot atâtea curți sau conace⁷⁴. Unele curțile boierești au fost transformate în mănăstiri.

De multe ori boierii cumpărau casele din orașe nu pentru ca să le locuiască, ci ca să le închirieze sau să le doneze mănăstirilor. Structura locuințelor boierești din orașe nu poate fi aproximată din cauză că cele mai multe se reorganizau și se modificau la fiecare vânzare și cumpărare, după necesități, apoi au dispărut.

În secolul al XVII-lea optica asupra modului de a aborda și de a construi locuința s-a schimbat pentru că s-au schimbat și condițiile în general. Viața a devenit ceva mai sigură, a început să-și modifice pe nesimțite ritmul, s-a reîmpărțit și ordonat ziua; boierii își petreceau mai mult timp acasă și simțeau nevoia unui spațiu mai comod. Oamenii au devenit mai sensibili, încep să privească lumea din jur și să o admire⁷⁵.

Cei care își construiesc locuințe în acest veac îi transmit conștiința sorgintei lor, au sentimentul mândriei de familie, al stabilității; noțiunea de dănuire capătă o nouă valoare, și foarte important, au posibilități financiare mult mai mari. Mulți dintre ei își petrecuseră tinerețea în Transilvania, în refugiu și la învățătură, unde cunoscuseră febra noilor construcții de acolo, alții erau oameni de cultură și aveau nevoie de timp și spațiu de lectură. Vremurile erau ceva mai liniștite, iar vremea mai rece. Astfel că nu numai femeile își petreceau timpul acasă, începuseră și bărbații, atunci când nu erau la război, martori sau jurați în procese, trimiși în solii peste graniță, la supravegherea muncilor agricole și cules de vie, la jocuri sau petreceri cu prieteni⁷⁶. Casa a devenit loc de repaus, liniște și odihnă, de aceea, în 10 octombrie 1618 Radu postelnic a căzut la fratele său

îmbrăcate sau legate cu piele, precum cele menționate în lista lui Miloș, sluga lui Mihai, fiul lui Mihnea cel Rău, în 1508–1509, (Tocilescu Gr., *534 documente istorice slavo-române din Țara Românească și Moldova privitoare la legăturile cu Ardealul. 1346-1603*, București, 1931, p. 477).

⁷⁴ Date preluate din N.Stoicescu, *op.cit.*, *passim*.

⁷⁵ Ori cât de dure erau vremurile, existau și oameni sensibili precum acel Constantin stolnic și căpitan care în 1600 îi cerea primarului Bistriței, Ioan Budaki, *un ghiveci cu o garoafă involtă și sfaturi referitoare la îngrijirea ei*, în Veress, VI, p. 147.

⁷⁶ Franco Sivori, în *Călători*, III, p. 16.

Ivașco cu rugămintea să-l lase să facă în satul Băcani casă *“să se odihnească”*⁷⁷, iar la 24 martie 1619 Gavriil voievod îi dă toată cinstirea lui Cernica mare vornic *“să fie slobod de toate slujbele și treburile, câte vor fi ale domniei mele sau treburile țării domniei mele, să aibă a se odihni la casa sa cu bună pace, ...pentru că este boier mai bătrân, neputincios și fără copii, numai să aibă pace la casa sa...”*⁷⁸

Locuințele boierești se construiau, ca și cu un secol înainte, separat de sat, la o anumită distanță de acesta. Ca și în veacul anterior locuința boierească era *o curte*, acum fortificată, dar casa, devenită palat, situată în mijlocul incintei, era mai mare, cu mai multe caturi, încăperi luminoase și spațioase. Un exemplu concludent este casa familiei Năsturel de la Herești. *“Clădirea are trei caturi”* –povestește Paul de Alep, *“unul deasupra celuilalt și este atât de veselă încât îndepărtează orice grijă din sufletul celor întristați. Ar fi zadarnic să încerc să descriu minunata sa împărțire interioară în camere și săli de primire. În mijlocul spațiului dintre clădiri sunt tainițe bine întocmite pentru <păstrarea> proviziilor, <iar> ușile lor sunt așezate în pardoseală sub acoperișurile lor, care sunt toate învelite cu olane roșii.”*⁷⁹

Casele din piatră, adică din cărămidă, au fost amintite tot mai des în documente, precum *“casele ce au fost făcute părintele nostru”*, a lui Oprea din Șirineasa, înainte de <1622–1623>, *“cele de piatră și cu moară și cu viia de jos cea părăsită, viia boierească și cu loc de hălășteu...”*⁸⁰. În unele cazuri boierii au cumpărat moșii unde se găseau case vechi, ruinate, pe care le-au refăcut, precum cele vechi, surpate și nesăbuite de la Doicești județul Dâmbovița care fuseseră ale lui Ioan și Ienache, fiii lui Negoită spătar Văcărescu, cumpărate de Constantin Brâncoveanu de la Bălăceanu sluger la 1668 și prefăcute într-o locuință comodă.

La Poiana, lângă Filiaș, în județul Dolj este vorba de *“un palat mare, ridicat pentru stăpâni, cu clădiri de o frumusețe uimitoare”*⁸¹, comandate, probabil, de Barbu Poenaru stolnic, clucer, vornic și mare ban, între 1644–1659; la Brâncoveni, palatul înălțat de Matei Basarab înainte de a ajunge domn, de casele de la Brătășani pe Olteț care au aparținut lui Ghinea Tuala Brătășanu mare vistier a lui Matei Basarab, de curtea de

⁷⁷ DIR, B, XVII, III, p. 215.

⁷⁸ DIR, B, XVII, III, p. 331.

⁷⁹ Paul de Alep, *Călători*, VI, p. 232.

⁸⁰ DIR, B, XVII, V, p. 193.

⁸¹ Paul de Alep, *Călători*, VI, p. 207.

lângă Mănăstirea Căscioarele, de cea de la Dobreni județul Ilfov, unde “*e o curte mare, înconjurată de un gard de scânduri lămbuite, înăuntrul cărora sunt clădiri mari și spațioase cu firide și bolte acoperite în întregime cu chipuri de sfinți și cu altele asemănătoare ... Odăile dau spre o grădina foarte mare, împărțită în straturi, ca grădinile frâncilor, cu jgheaburi de olane. În partea de afară este un bazin mare cu apă, cu un pod peste el, de la un capăt la celălalt*”⁸².

“Acolo –la Poiana (lângă Filiasi) județul Dolj, “*se afla un palat mare, ridicat pentru stăpâni, cu clădiri de o frumusețe uimitoare*”⁸³. La 30 aprilie 1689 Diicul mare stolnic Șerbănescu moștenise în satul Șerbănești din județul Olt “*partea cât au ținut tată–său răposatul Chirica biv vel ban [Rudeanu] cu casele de piatră și cu viile de acolo den deal*”⁸⁴ construite cu jumătate de secol mai devreme.

Până la mijlocul secolului am numărat 18 curți boierești noi cunoscute documentar, din care s–au păstrat foarte puține, în ruină sau acoperite de pământ, aproape de loc cercetate arheologic. Sigur că au fost mult mai multe, pentru că toate familiile boierești mari aveau curți noi, elegante și confortabile, ridicate între 1615 și 1653, mai exact, începând cu domnia sigură, liniștită și fastuoasă a lui Radu Mihnea, bun cunoscător al arhitecturii venețiene și până la sfârșitul domniei lui Matei Basarab, ultimul moment de liniște înaintea conflictelor militare de la mijlocul secolului.

În primul rând, casele erau din cărămidă cu acoperișul de olane; cu două și trei caturi, pivnițe mari din piatră⁸⁵, iar la etajul superior unul sau două foișoare pe

⁸² *Ibidem*, p.229-230, Curtea a fost construită de Constantin Șerban mare serdar la 1646. La Grădiștea, județul Ilfov se aflau casele și temeiul lui Bunea Vâlcu Grădișteanu mare vistier între 1653–1655, iar lângă Mănăstirea Balamuci se aflau casele familiei Greceanu din Greci, la Drăgănești și Filipești-Târg județul Prahova ruinele palatelor Cantacuzinilor de la mijlocul secolului al XVII; la Dragomirești județul Dâmbovița casele familiei Greceanu, palatul de la Fărcașele județul Olt stăpânit de Radu mare stolnic Fărcașanu între 1655–1657, la Golești județul Argeș casele lui Stroe Leurdeanu tot de la mijlocul secolului, casele familiei Cândescu din secolul al XVII–lea de la Pătârlagele județul Buzău, la Răzvad județul Dâmbovița și–a construit Socol Cornățeanu casele între 1643 și 1644, apoi la Săcueni județul Dâmbovița casele familiei Săcuianu mare postelnic de la 1654 (N. Stoicescu, *op. cit.* vol. I, p. 50, 183, 280, 289, 301, 304, 343, 349, vol. II, p. 474, 532, 562) La 1698 un document vorbește de casele pe care părinții lui Mihalcea mare sluger Cândescu, Negoită clucer și Despina le aveau aici, la Cocorăști în județul Prahova; erau case boierești construite între 1650–1651, arse de tătari în 1653.

⁸³ Paul de Alep în *Călători*, VI, p. 207, 215.

⁸⁴ N. Iorga, *Studii și Documente cu privire la istoria românilor*, vol. 7, București, Editura Ministerului Instrucțiunii publice, 1904, p. 167.

⁸⁵ Ceea ce impresionează la toate locuințele construite în perioada de care ne ocupăm, din ceea ce s–a păstrat, este pivnița cu ziduri între 0,75 și 0,82m grosime, în cazul caselor lui Constantin Cantacuzino de la Coiani Mironcești, județul Ilfov, acoperită cu boltă semicilindrică susținută pe patru arcuri-dublouri și prevăzute cu ferestre la una dintre încăperi și cu ferestre în formă de metereze la cea de–a doua. Casa de aici avea 8 camere

coloane din piatră. Etajele erau legate prin scări interioare, camerele erau boltite, iar dușumelele erau din lemn. Ferestrele erau mari și acoperite cu foi de sticlă, fabricată local sau adusă din Transilvania. Ferestrele acestor case se deschideau spre heleștee și spre grădini amenajate după modelul celor din Italia sau Franța. În fiecare cameră încălzirea se făcea cu sobe din cahle împodobite cu personaje, animale și motive vegetale, smălțuite verde sau galben, adevărate piese de arhitectură.

Ca și cu un secol în urmă, s-au construit conace noi pe mai multe moșii ale aceleiași familii, poate nu toate la fel de arătoase. Unele în litigiu, precum cea construită de Preda clucerul Țânțăreanu pe moșia de zestre a primei sale soții, Caplea, fiica lui Ivan din Ruda, la Negoești, astăzi în orașul Ploiești, **“niște case și grajduri acolo în sat”** pentru care s-au judecat urmașii săi în 1619⁸⁶.

Dovada faptului că pe fiecare moșie exista un conac îl reprezintă cazul jupaniței Maria, fiica lui Radu Buzescu, care, pe lângă alte conace avea și în satul Stroești, județul Gorj, case pe pivniță și moară, cu care nu a vrut să plătească, în 1626, niște datorii ale soțului ei, Ianache banul, pentru că **“a făcut acele case și pivniță și moară cu vecinii ei și cu așiganii ei și cu cheltuiala ei, ughi 1760”**⁸⁷.

Casele cumpărate în orașe erau, ca și cu un secol înainte, întotdeauna cu pivniță și cu grajduri, cele mai multe cu una sau mai multe prăvălii⁸⁸. Ele se înscriau în sistematizarea orașului: **“5 prăvălii cu pivnițe de piatră și cu loc cât se va alege, însă în lungul locului, până unde este poarta în lat, cât ține fața prăvăliilor mai sus spuse”**, în valoare de 50000 de aspri.⁸⁹ Și jupanițele cumpărau case cu prăvălii și grădini în jurul Bucureștilor⁹⁰.

Este greu de spus dacă a existat o diferență între structura locuințelor de pe moșii și cele din orașe, dar acestea din urmă nu puteau fi mai puțin *meremetisite* atunci când erau locuite de boieri.

de locuit (Dana Mihai, *Metode și contribuții ale cercetării arheologice la studiul monumentelor de arhitectură din Țara Românească. Secolele XVI–XVII*, București, 2001, p. 123–124, <în curs de apariție>).

⁸⁶ DIR, B, XVII, III, p. 453.

⁸⁷ DRH, B, XXI, p. 288.

⁸⁸ DIR, B, XVII, IV, p. 204, 239.

⁸⁹ DIR, B, XVII, IV, p. 210.

⁹⁰ Chiajna vorniceasa cumpără în București 7 prăvălii cu grădina lor și loc de casă și tot locul, cât a fost în jurul casei (DIR, B, XVII, II, p. 5).

Mobilarea unei asemenea locuințe–palat se poate recompune tot cu ajutorul inventarelor transilvănene, dar, începând de acum, nu trebuie să neglijăm influența otomană. Piese de mobilier noi nu s–au introdus, dar piesele existente erau mult mai îngrijit lucrate și ceva mai diversificate. Patul exista ca și înainte în fiecare încăpere. El era tot o platformă de lemn acoperită cu covoare, perne și plăpumi, pe care le găsim în toate foile de zestre⁹¹. Ceea ce apare mai important este înmulțirea numărului scaunelor care creează independența poziției la masă și posibilitatea de a scrie. Credâncierul sau bufetul rămâne o piesă la fel de importantă, dar mult mai elaborată, folosit pentru vasele din argint, acum mai numeroase și mai variate. În ceea ce privește vesela curentă, ea rămâne din lut, lemn și zinc⁹², deși se folosesc linguri de argint, pe care fiecare fată de mare boier trebuie să le primească zestre, și paharele din argint, tronconice, decorate cu motive vegetale stilizate. Farfuriile din argint sunt mai rare și atunci când existau se foloseau numai ca suport pentru că peste ele se puneau cele din lemn sau lut. Știm că au existat căni și lighene din argint, uneori aurit, pentru spălat, dar mai rar menționate în documente.

Mai mult în locuința domnească, încep să se răspândească acum și la casele boierești ceasurile sau *ceasornicele* pentru repararea cărora, cu un secol în urmă, Neago Basarab cere sibienilor un meșter care să le dregă⁹³.

Hainele se depozitau în lăzi de diferite dimensiuni, ca și în veacul anterior, dar acum, acestea aveau elemente strunjite, erau pictate, uneori cu scene de gen. Mai erau agățători pentru haine și rafturi, tot pentru vase, mai ales la bucătărie.

Cum se depozitau cărțile, uneori biblioteci, precum cea a lui Udriște Năsturel sau a Cantacuzinilor rămâne să fie lămurit. Cum arăta masa pe care–și scriau actele sau opisele alcătuite de unii dintre ei? S–ar putea că aceasta să fi semănat cu

⁹¹ În 1622 era inventariată, printre alte lucruri, *o plapomă de atlas roșu* (DIR, B, XVII, IV, p. 63), iar în inventarul realizat la Brașov în 1641 pentru lucrurile banului Vasile/Vasilache, era și *o bucată de material pestriț pentru mijlocul unei plăpumi și cearceafuri pestrițe* (Veress, X, p. 98).

⁹² Ca și vesela de argint și cea de zinc, mai ales căniile cu capac și talerele, erau lucrate de meșterii din Transilvania, iar cele de zinc mai ales de meșterii habani. Tot ei erau cei care realizau tecile cu cuțit și furculiță care se purtau atârinate la brâu începând de la mijlocul secolului al XVI-lea. Gazda puneă pe masă numai lingurile pentru că celelalte tacâmuri le avea fiecare cu sine; vezi și Veress, X, p. 99: *într–un toc <se afla> o lingură cu coadă, iar în mâner<ul tocului> o scobitoare de cupru fixată pe un ax, ceea ce este mai interesant este prezența unui set de piese aflate într–o casetă compartimentată în care se afla un cuțit, o furculiță, foarfeci, cuțit, o lamă pentru <ascuțit> pene <de scris> și o sulă, o trusă din care încep să se lucreze în vestul Europei.*

⁹³ I. Bogdan, *op. cit.*, p. 161.

pupitrele lângă care sunt reprezentați evangheliștii din ilustrațiile tetraevanghelelor, deci o masă îngustă cu blatul înclinat, ca un pupitru de școală.

Într-o casă ca cea de la Herești lumina zilei pătrundea cu generozitate prin ferestrele în care foile de sticlă erau fixate cu rame de plumb și care nu aveau nevoie de perdele. Seara iluminarea caselor se făcea tot cu ajutorul lumânărilor puse în sfeșnice fixate în perete, din fier, sau mobile, chiar din argint. Acum au apărut și în locuințele marilor boieri policandrele cu lumânări din seu; pentru că ceara din Țara Românească era rezervată domnului și era solicitată în afara țării până la Veneția. Singura culoare a casei o creau sobele smălțuite de la cafeniu deschis până la maro și verde precum și covoarele care se aduceau din Imperiul Otoman, care, ca și înainte, se puneau pe masă, pe pat, pe perete, dar nu pe jos.

Categoric că și locuințele din orașe au fost construite în secolul al XVII-lea cu mult mai multe grijă, cu mai multe încăperi și facilități, iar informațiile referitoare la acestea provin mai ales din săpăturile arheologice efectuate la Târgoviște, Orașul de Floci, Gherghița, cercetările arhitecturale referitoare la Pitești, dar studiul asupra lor reprezintă o altă lucrare. Ceea ce se poate remarca este faptul că de la un veac la altul modul de construcție, dictat de necesitățile de locuire, a evoluat, pentru ca în veacul al XVII-lea el să oglindească noua putere și poziție a aristocrației, noua mentalitate impusă de o nouă structură socială.

Dorința și necesitatea de a-și construi case tot mai spațioase și mai comode reflecta evoluția mării boierimi de la o structură seniorială de tip medieval spre o aristocrație bogată și deschisă spre confort și eleganță. Locuința boierească se ridica distinsă și izolată de cele țărănești mici și meschine.

2. VESTIMENTAȚIA MARII BOIERIMI

Îmbrăcămintea era, poate, mai evidentă decât locuința semnul apartenenței sociale și al prestigiului, pentru că era vizibilă, îl însoțea pe posesorul ei. *Haina îl făcea pe om*, adică, ea reprezenta apartenența la o anumită structură socială. Hainele, dar mai ales țesăturile erau atât de scumpe încât extrem de puțini din cei care nu erau nobili își permiteau să le cumpere atât în Țara Românească cât și în restul Europei. Totuși, în timp ce în restul Europei negustorii bogați își îngăduiau să aibă haine similare celor nobiliare și a trebuit o legislație de restricționare a îmbrăcămintei, în Țara Românească ea nu a fost necesară deoarece extrem de puțini din cei care nu erau nobili aveau posibilități materiale să-și procure îmbrăcămintea rezervată structurii conducătoare a țării.

În secolul al XVI-lea vitele, argintăria și hainele reprezentau o bogăție, deosebită de cea a pământului, pentru că erau ușor de transportat și valorificat în condițiile instabilității și insecurității cotidiene. Pământul îl lăsai și îl găseai tot acolo, dacă erai în viață, dar locuința numai rare ori. Hainele boierești se lăsau moștenire, se dăruiau la nunți⁹⁴ și cu ele se putea cumpăra pământ⁹⁵ sau erau dăruite la înfrățirea pe moșii⁹⁶ pentru că ele reprezentau valoare de schimb. Veșmintele erau dăruite de către domn boierilor, mai ales atunci când erau numiți în dregători, soliilor veniți în țară, împreună cu cai de preț, dar și solii veniți din Imperiul otoman aveau același obicei, mai ales când instrucțiunile lor erau mai dificile, ca în cazul lui Aloisio Gritti care i-a înveșmântat pe trimișii domnului Țării Românești cu “*veșminte frumoase din aur și mătase*” și i-a dăruit cu “*cai turcești*”⁹⁷.

⁹⁴ La începutul secolului al XVII-lea, printre darurile oferite la masă, cu ocazia unei căsătorii, au fost pentru mireasă o *pereche de mâneci*, iar pentru mire o *mahramă bună*, care era de fapt un fel de batistă pe care o ținea în mână sau la brâu, cu care sunt pictați în frescele din biserici (DIR, XVII, IV, p. 91).

⁹⁵ Manea fiul lui Staico a cumpărat în 1587 o livadă cu pomi în Văcărești pentru 40 de aspri, o *pereche de mantale și o pereche de conțeșe* (DIR, XVI, V, p. 340).

⁹⁶ În 1589, Dan al doilea vistier l-a dăruit pe Danciul din Preajva, pentru înfrățire, cu o *feregea verde de iușcele și cu sungiuș cu prețul de 2000 de aspri*, adică un surguci (DIR, XVI, V, p. 391).

⁹⁷ Francisco della Valle în *Călători*, I, p. 323.

Prețul lor era determinat de materialul din care erau lucrate și de motivele decorative cu care erau acoperite: în secolul al XVI-lea erau din catifea, țesute cu fir de aur, după șabloanele create de pictori italieni renumiți, iar în secolul al XVII-lea s-au folosit țesăturile orientale din bumbac, lână și mătase, nu mai puțin brodate. Dar, în timp ce materialele erau foarte prețioase, croiala hainelor era foarte simplă și tăietura numai pe fir drept, întrucât răscoitura rotundă, care atunci nu se cunoștea, ar fi însemnat pierdere dintr-un material mult prea scump. Moda masculină, dar mai ales croiala, a fost aproape neschimbată din secolul al XVI-lea până la mijlocul celui următor. Dacă până la sfârșitul secolului al XVI-lea se poate vorbi de influența croielilor și materialelor italiene, la începutul secolului următor pătrund treptat unele aspecte ale liniei vestimentare otomane. Hainele au fost puțin mai largi sau mai strâmte, mai lungi sau mai scurte, dar erau alcătuite din același dreptunghi pliat în două, tăiat la gât și decupat în față, la care au fost atașate mânecile fie, scurte și largi fie, lungi și înguste. Diferite au fost țesăturile, materialul din care au fost lucrate și tresele cu care au fost tivite.

O costumație masculină completă erau formată dintr-o cămașă din material subțire⁹⁸, pantalon, care mai rar, de la sfârșitul secolului al XVI-lea și mai frecvent în secolul al XVII-lea, a fost înlocuit cu șalvari, peste care se îmbrăca caftanul, sau haina din material prețios. Pantalonii se strângeau pe corp cu centuri din piele cu aplicații de argint, cele mai multe lucrate în Transilvania, unele valorând până la 3000 de aspri⁹⁹. Dar se încingeau și cu șaluri de mătase aduse de la Constantinopol. *“De același brâu atârnă pe o curea teaca cu cuțitul și furculița”*¹⁰⁰...Caftan a fost remarcat și de călătorii străini care constatau că *“locuitorii [...] se îmbracă cu haine lungi, purtând pe cap căciuli”*¹⁰¹ și că veșmintele bărbaților și femeilor de seamă sunt pline de strălucire, iar *“felul îmbrăcămintei bărbaților este frumos și impunător, cu haina lungă”*¹⁰². Această haină se purta pe umeri, descheiată în față, decorată cu nasturi mari din argint aurit împodobiți cu pietre, care aveau găitane din șnur rotund. După Anton

⁹⁸ Asemenea cămăși au fost atestate documentar în mai multe inventare din secolul al XVI-lea dintre care unele lucrate din *vâl*, probabil un material foarte subțire, *împodobite cu aur și mărgăritare*, probabil în jurul gâtului (Veress, VII, p. 309)

⁹⁹ DIR, B, XVII, III, p. 54–55.

¹⁰⁰ Conrad Iacob Hildebrandt, în *Călători V*, p. 552.

¹⁰¹ Francesco della Valle în *Călători I*, p. 322.

¹⁰² Franco Sivori, în *Călători III*, p. 17.

Verancsics care îi observa pe la 1549, boierii “*se împodobesc cu multe inele, cu o haină de mătase și de fir de aur, înflorată cu un fel de ciucuri, apoi cu lanțuri la gât și brățări și cu alte asemenea podoabe, care atârnă în jos de la umărul stâng de-a curmezișul pieptului pe sub brațul drept până la coapse*”¹⁰³. La acea dată boierii Țării Românești nu se deosebeau prea mult de nobilii italieni, mai bătrâni.

Pe cap purtau, de la începutul secolului al XVI-lea¹⁰⁴, niște pălării “*alla schiavona*”¹⁰⁵ sau cușme de blană în care era fixată o broșe de argint aurit sau de aur, decorată cu pietre prețioase în care se înfingeau pene. Moda acestei broșe numită *surguci*¹⁰⁶ s-a răspândit odată cu alegerea lui Ștefan Bathory ca rege al Poloniei și s-a menținut până spre sfârșitul secolului al XVII-lea. Din secolul al XVI-lea *surguciul* forma o garnitură cu nasturi, sau nodurile, cum se numeau în documentele latine, centura pentru sabie și paftalele care închideau caftanul la gât.

N-aș putea să spun dacă denumirile otomane ale hainelor au însemnat și intrarea acestora în garderoba marii boierimi spre sfârșitul secolului al XVI-lea, precum: caftanul, cuca, conteșul –o haină îmblănită, feregeaua –o haină largă, haina lungă de paradă –biniș, o haină largă purtată dedesubt –giubeaua, iar în costumul feminin: mantoul din blană –conteșul. Și atunci, ca și astăzi, hainele elegante nu cunoșteau granițe, numai pungi cu bani. Există și denumiri pentru piese de îmbrăcăminte despre care nu putem nici măcar să presupunem cum arătau sau se purtau, precum *tambarul de grana*¹⁰⁷.

Încălțăminte era similară celei purtată de nobilimea din Transilvania precum și celei purtată de turci și descrisă de Conrad Iacob Hildebrandt care spunea că: “*poartă cusut jos, de ciorapul de pânză unul de safian galben, iar peste el gheata cea adevărată, ca un papuc de safian galben sau roșu, potcovit dinapoi cu un fier scund iar dinainte întărit cu o talpă cu vârful ascuțit. Cizmele de safian galben sau roșu, tivite în partea de sus cu un șnur, sunt largi ca ale turcilor și ajung până la genunchi*

¹⁰³ Anton Verancsics în *Călători*, I, p. 407.

¹⁰⁴ Anton-Manea, *Despre surguci*, în *Apulum*, XXXIV, 1997, p. 653–660.

¹⁰⁵ Sivori, în *Călători*, III, p.17; Conrad Iacob Hildebrandt remarca că în Moldova bărbații poartă bărbi late, părul tuns, scufie roșe mică și căciulă mare din blană, anterie lungi (*Călători*, V, p. 595).

¹⁰⁶ Un asemenea *surguci* se pare că a primit Mihai Viteazul de la solul otoman venit la Brașov în 1596, iar Vasile Lupu purta unul cu briliante remarcat și de solul transilvănean venit la nunta fiicei voievodului, Ioan Kemeny, în 1643. Pentru sustragerea unui astfel de *surguci* o slugă a fost condamnată la moarte de către Gheorghe Ștefan pentru că și-a însușit un *lucru domnesc*. (Vezi și Cristina Anton Manea, *op. cit.*, p. 654).

¹⁰⁷ Pârful mare clucer i-a dăruit jupaniței Mușa, soția lui Florea vătaf, în 1587, un *chinteș de grana verde ce 1000 de aspri ...un tambar de grana preț 1300 de aspri*, deci mai valoros decât conteșul (DIR, XVI, V, p. 268).

fără să fie răsfrânte și se leagă sus obișnuit cu o curea lungă. Pintenii cu roțițe ...sunt prinși de partea dinapoi a cizmelor... ”¹⁰⁸ Încălțăminte era foarte prețuită pentru că, uneori, erau gata să ucidă pentru ea, cum s-a întâmplat cu Aloisio Gritti, omorât în schimbul cizmelor acestuia din postav de culoare violet, în buzunarele căreia erau ascunse pungi cu pietre prețioase¹⁰⁹. O pereche de cizme valora un galben¹¹⁰. Dar mai existau și papuci cu un fel de copci sau agrafe¹¹¹, care cred că erau de fapt papuci orientali, purtați și de turci.

Costumația femeilor era mult mai variată, mai bogată în bijuterii și a cunoscut mai multe schimbări, dar este mai greu de asimilat vreunei linii vestimentare europene. Ea poate fi presupusă și cu ajutorul documentelor figurative, unde jupanițele au fost înfățișate mai puțin artificial, cu mai mult realism decât jupanii. În mormintele lor s-au găsit mai multe bijuterii și podoabe de costum decât la bărbați. Se purtau bijuterii dintre care unele erau mai rar uzitate în Europa centrală și vestică, ca spre exemplu, cerceii pe care Niccolo Barsi îi remarcă la urechile femeilor întâlnite în călătoria sa prin Moldova și Țara Românească din 1633¹¹² și din care s-au găsit numeroase exemplare în săpăturile arheologice, precum cele de la Buda, județul Buzău, în necropole familiei doamnei Neaga, soția lui Mihnea al II-lea.

Jupanițele purtau hainele croite din aceleași stoffe ca și bărbații, iar caftanul, pe care-l purtau și ele, avea aceeași croială. Dedesubt purtau rochi, care erau din materiale foarte prețioase, dintre care mi-am imaginat-o ca deosebită pe cea *albă aurită cu două cataramă cu mărgăritare, împodobite cu pietre* și alta care nu știu cum ar putea să arate și nici să însemne, *tivită de ermelin(?) de damasc roșu*¹¹³ care au aparținut doamnei Voica, soția lui Pătrașcu cel Bun. Altfel, aveau de obicei un fel de fotă în chip de fusta sau sarafan la care se purtau cămășile croite ca iile din costumul popular, din materiale subțiri, cu broderii bogate: cu gulere de mărgăritare și cu gulere aurite,

¹⁰⁸ Conrad Iacob Hildebrandt, *Călători*, V, p. 551–553.

¹⁰⁹ S-ar putea ca ucigașul să fi știut că în cizmele celui ucis va găsi bani și pietre prețioase (Fr. della Valle, în *Călători*, I, p. 337).

¹¹⁰ DIR, B, XVII, I, p. 342.

¹¹¹ Veress, VI, p. 131.

¹¹² Niccolo Barsi, *Călători*, V, p. 78.

¹¹³ Veress, I, p. 282–284. În lista întocmită în 1569, care inventariază lucrurile boierilor români refugiați la Sibiu, printre care Tudor, fiul lui Radu mare logofăt din Drăgoești, Stanciu al Bengăi, fiul său Hamza și Socol stolnicul cu soțiile lor, lucruri reținute de primarul orașului pentru plata cheltuielilor de întreținere, au fost trecute 24 de rochi diferite din catifea și damasc brodate cu fire de aur și perle. Pentru capsele în formă de mâini. vezi și Angéle Héjji Détári, *Anciens bijoux hongrois*, Budapesta, [1965], Edition Corvina, p. 40, fig. 15, 46.

încheiate cu nasturi sau năsturași din argint aurit¹¹⁴. Ca și toate celelalte veșminte, și ia era croită numai pe fir drept. Peste acestea se purtau șorțuri¹¹⁵, așa cum apar femeile în picturile transilvănene, care erau împodobite în același fel. Existau și gulere detașabile cu mărgăritare care se încheiau cu capse, unele lucrate în formă de mâini împreunate¹¹⁶.

Pe cap, dacă nu aveau scufii sau pălării, se legau cu marama subțiri sau broboade din catifea care se fixau cu ace de vâl *de argint cu pietre* și perle din care s-au păstrat mai multe exemplare aflate în săpăturile arheologice de la Snagov, Buda, județul Buzău, Retevoiești, județul Argeș, Târgoviște, Cătălui–Căscioarele, județul Ilfov, Cernica, lângă București sau trecute în inventarele de avere¹¹⁷. Cele mai evidente modificări ale costumului s-au produs la piesele pentru cap: dacă în prima jumătate a secolului al XVI-lea femeile se acopereau cu un fel de maramă peste care se legau diademe și se prindeau cercei de tâmplă, din a doua jumătate a secolului erau la modă cerceii prinși în urechi și pălăriile cu boruri largi. Revenind la bijuterii, jupanița Cristina, sora lui Pătrașco voievod, a avut o cunună de aur cu pietre, în afară de 12 șiraguri de perle și pietre prețioase, 13 ace din aur cu pietre scumpe, 3 perechi de cercei și alte multe scule și ferecături¹¹⁸. Nu avem documente ilustrative cu reprezentare jupanițelor împodobite cu diademe, dar s-au descoperit arheologic fragmente de diademă, precum cele din necropola de la Buda județul Buzău¹¹⁹.

O piesă de costum mai puțin cunoscută este cămașa lungă pentru baie sau feredeu, împodobită uneori cu ciucuri¹²⁰, ceea ce prezintă nu numai importanța băii în viața boierimii românești, dar și modul în care se făcea baie, acoperit de o cămașă

¹¹⁴ Printre alte piese de costum dintr-un inventar al lucrurilor furate de la un boier din Nucșoara erau trecute mai multe cămăși de femei din *vâl* împodobite cu turcoaze, mărgăritare, aur și fluturi de aur și o cămașă pentru *feredeu* (Veress, VII, p. 309).

¹¹⁵ Despre șorțuri aflăm că existau unele prinse de centură sau brâu de care mai atârnă și cuțit și lanț de argint ca și la bărbați (Veress, VII, p. 309).

¹¹⁶ În total erau 18 cămăși diferite împodobite (*Idem*).

¹¹⁷ Cele mai multe s-au descoperit într-un mormânt atribuit Mariei Corbeanu din biserica de la Cătălui Căscioarele, județul Ilfov, (în G. Cantacuzino, G. Trohani, *op. cit.*, p. 293); iar într-unul din inventarele din 1606 erau trecute 50 de astfel de piese din argint *încărcate*, spune documentul, cu pietre și cu mărgăritare pentru basmale (Veress, VII, p.309), de asemenea în documente, mai ales din secolul al XVII-lea, în 1645, Ivan pitar lasă fiicei sale, jupaniței Alexandra în afară de moșie cu rumâni și sălașe de țigani, 14 ace mari de argint și creștete de argint, o cunună de aur, un gherdan de aur, 3 perechi de cercei de aur, 50 de ace mărunte, 3 inele de aur (Cat. documentelor, vol. VI, p.141), în același an jupanița Maria moștenește de la tatăl ei, printre altele, un creștet de argint cu mărgăritare și pietre, 40 de ace, un gherdan de aur cu pietre și cu mărgăritare, 3 perechi de cercei de aur, o pereche de cercei făcuți în *mangale* (?) și un inel de aur (*Ibidem*, p. 116).

¹¹⁸ DRH, B, XI, p. 233

¹¹⁹ V.Drăghiceanu, *Săpăturile de la Buda, Tisău, Lapoș–Buzău*, BCMI, X–XII, 1933, p. 159–176

¹²⁰ Veress, X, p. 98.

lungă, cum se purta și în restul Europei în aceeași perioadă. Cămășile de feredeu, adică pentru baie, erau destul de des folosite pentru că în Țara Românească se construiseră destul de multe băi, un dintre ele, *baia nouă* care a fost adăugată altora construite în București de Alexandru al II-lea¹²¹ sau cea refăcută de Matei Basarab, dar și băile proprii, construite pentru familiile mari boierești, pe fiecare moșie.

Se pare că încălțăminte femeilor o reprezentau papucii în casă și cizmele mai scurte, cu potcoave groase, grele, pentru vreme rea sau călătorii lungi, destul de asemănătoare cu ale bărbaților¹²².

Teama doamnei Ecaterina, soția lui Alexandru al II-lea, că societatea românească nu o va primi bine pe sora ei mai ales din cauza îmbrăcămintei sale venețiene, este numai pe jumătate îndreptățită. Societatea munteană și transilvană cunoscuse costumul bărbătesc din întreaga Europă prin călătorii străini și îl purta pe cel central european, cu influențe poloneze, mai ales în ultimul sfert al secolului al XVI-lea, iar cel feminin era mai mult o creație locală. Costumul feminin venețian cu care ar fi venit îmbrăcată sora doamnei era diferit de cel care se purta la noi, așa că ar fi creat o undă de neliniște, dar cred că ar fi fost admirat îndeostul, poate chiar imitat.

Ceea ce se poate remarca în ceea ce privește costumul boieresc, atât masculin cât și feminin, este pe de o parte o anumită permanență, mai ales a materialelor și a croielilor: se apreciau materialele fine și grele, catifea și tafta, țesute bogat cu fir metalic. Ceea ce s-a modificat au fost podoabele și portul lor, mai ales la femei. Asemenea haine se tezurizau, se vindeau, se dăruiau, se îmbrăcau numai pentru momente importante, probabil și pentru înmormântare. Dacă la începutul secolului al XVI-lea, orientându-mă după bijuterii și accesorii de costum, influența sârbească a avut un cuvânt greu de spus, la mijlocul secolului s-a trecut treptat la crearea unui stil propriu combinat cu cel transilvănean, care s-a menținut, în linii mari, până la Radu Mihnea, adică, până la începutul secolului al XVII-lea¹²³, după care s-a deschis elementelor de influență orientală.

Oricum, într-o lume ternă din punct de vedere coloristic, alb-negru, din această perioadă, costumul boieresc reprezenta o pată de culoare, îl singulariza pe cel

¹²¹ DIR, XVI, B, V, p. 213.

¹²² Conrad Iacob Hildebrandt în *Călători*, V, p. 595.

¹²³ Am în vedere descoperirile de la Snagov, Retevoiești, Suslănești-Hobaia, Buda-Tisău, etc.

care-l purta. Marii boieri se remarcă oriunde se aflau prin bogăția și culoarea costumului. Ca și arhitectura, și costumul a reprezentat un simbol al marii boierimi și o oglindă a schimbărilor intervenite în structura societății românești, prin sporirea somptuoșității vestimentației, luxului și confortului locuinței.